INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №5 (2026). MAY
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI O‘QUVCHILARNING FAOLLIGINI OSHIRISH.

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Ellikqa’la fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi3-kurs talabasi
Narbayeva Gulasal

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars jarayonidagi faolligini oshirishda didaktik o‘yinlarning o‘rni va samaradorligi tadqiq etilgan. Maqolada o‘quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda o‘yinli texnologiyalarning psixologik va pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Tajriba-sinov ishlari asosida didaktik o‘yinlar qo‘llanilgan darslarning an’anaviy darslardan farqi va ijobiy natijalari ko‘rsatib o‘tilgan. Xulosa qismida boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun dars samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, didaktik o‘yin, o‘quvchi faolligi, interfaol metodlar, motivatsiya, ta’limiy o‘yinlar, kognitiv rivojlanish, pedagogik texnologiya, dars samaradorligi.

Аннотация В данной статье исследуются роль и эффективность дидактических игр в повышении активности учащихся начальных классов в учебном процессе. Анализируются психологические и педагогические основы игровых технологий в развитии когнитивных способностей учащихся. На основе экспериментально-испытательных работ показаны отличия и положительные результаты уроков с использованием дидактических игр по сравнению с традиционными уроками. В заключении даны практические рекомендации для учителей начальных классов по повышению эффективности уроков.

Ключевые слова: Начальное образование, дидактическая игра, активность учащегося, интерактивные методы, мотивация, образовательные игры, когнитивное развитие, педагогическая технология, эффективность урока.

Abstract This article examines the role and effectiveness of didactic games in increasing the activity of primary school students in the educational process. The psychological and pedagogical foundations of game technologies in the development of students' cognitive abilities are analyzed. Based on experimental and testing work, the differences and positive results of lessons using didactic games compared to traditional lessons are shown. In the conclusion, practical recommendations are given for primary school teachers to increase the effectiveness of lessons.

Keywords Primary education, didactic game, student activity, interactive methods, motivation, educational games, cognitive development, pedagogical technology, lesson effectiveness.

Kirish. Boshlang‘ich sinf davri bolaning o‘yin faoliyatidan o‘quv faoliyatiga o‘tish davri hisoblanadi. Bugungi jadal rivojlanayotgan axborot asrida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy talab — o‘quvchilarni shunchaki tayyor bilimlar majmuasi bilan qurollantirish emas, balki ularda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Bugungi kunda ta’lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz **Shavkat Mirziyoyev** ta’kidlaganlaridek:

“Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o‘zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz. Farzandlarimiz maktabda faqat nazariy bilimlarni emas, balki mustaqil fikrlashni, ijodiy yondashuvni va zamonaviy ko‘nikmalarni egallashlari lozim.”

Ushbu ishtiyoqni uyg‘otishning eng samarali yo‘li — dars jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni, xususan, *didaktik o‘yinlarni* olib kirishdir. L.S. Vigotskiy: O‘yinni bolaning “yaqin rivojlanish zonasi”ni yaratuvchi omil deb atagan.

Didaktik o‘yin — bu o‘quvchilarga bilim berish, ularning ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda mustahkamlashga qaratilgan maxsus loyihalashtirilgan ta’limiy faoliyatdir. Oddiy o‘yindan farqli o‘laroq, didaktik o‘yin quyidagi o‘ziga xos komponentlarga ega:

1. Ta’limiy maqsad: O‘yin orqali aniq bir mavzu (masalan, qo‘shish amali yoki imlo qoidalari) o‘rgatiladi.
2. O‘yin qoidalari: Bolalarda intizom va tartibni shakllantiradi.
3. Kognitiv vazifa: O‘quvchi g‘olib bo‘lishi uchun albatta o‘z bilimini ishga solishi, mantiqiy fikrlashi shart.
4. Natija: O‘yin yakunida o‘quvchi nafaqat ma’naviy zavq oladi, balki o‘zlashtirgan bilimi bo‘yicha aniq xulosaga keladi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyati o‘yin bo‘lganligi sababli, ular dars materialini o‘yin shaklida osonroq va tezroq o‘zlashtiradilar. An’anaviy darslarda o‘quvchi passiv tinglovchi bo‘lsa, didaktik o‘yinlar jarayonida u faol ishtirokchiga aylanadi. Bu esa darsdagi charchoq va zerikishni bartaraf etib, "bilishga bo‘lgan qiziqish"ni rag‘batlantiradi.

Metodologiya. Tadqiqot ishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars jarayonidagi kognitiv faolligini oshirishda didaktik o‘yinlarning metodik imkoniyatlarini aniqlash va ularning samaradorligini ilmiy asoslash maqsadida olib borildi. Tadqiqot jarayoni

tizimli yondashuvga asoslangan bo‘lib, unda miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlarini tahlil qilish uchun quyidagi metodlar majmuasidan yaxlit tarzda foydalanildi.

Dastlab, *pedagogik kuzatuv metodi* orqali o‘quvchilarning an’anaviy dars sharoitidagi xulq-atvori, diqqat barqarorligi va yangi mavzuni o‘zlashtirishga bo‘lgan moyilligi o‘rganildi. Kuzatishlar maxsus ishlab chiqilgan “Kuzatuv xaritasi” asosida olib borilib, unda o‘quvchilarning darsning kirish, asosiy va yakuniy qismlaridagi emotsional holati hamda intellektual ishtiyoqi ballar tizimida qayd etib borildi. Bu metod darsning qaysi bosqichida o‘quvchi diqqati pasayishini aniq ko‘rsatib berdi.

Tadqiqotning asosiy qismini *pedagogik eksperiment (tajriba-sinov ishlari)* tashkil etdi. Tajriba o‘tkazish uchun umumta’lim maktabining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari deyarli teng bo‘lgan ikkita parallel boshlang‘ich sinfi tanlab olindi.

-Nazorat guruhida (2-“A” sinfi) o‘quv jarayoni amaldagi standart o‘quv dasturlari va an’anaviy metodlar asosida, o‘yin elementlarisiz davom ettirildi.

-Tajriba guruhida (2-“B” sinfi) esa har bir darsning 15-20 daqiqasi mavzuga moslashtirilgan didaktik o‘yinlar orqali tushuntirishga ajratildi.

Eksperiment davomida matematika darslarida hisoblash ko‘nikmalarini charxlovchi “Kim chaqqon?”, ona tili darslarida imlo qoidalari va lug‘at boyligini oshiruvchi “Zinama-zina” hamda o‘quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantiruvchi “Mantiqiy zanjir” kabi o‘yinlar tizimli ravishda qo‘llanildi. Har bir o‘yin mazmuni darsning ta’limiy maqsadlari bilan uzviy bog‘landi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida olingan natijalarni tekshirish *maqsadida suhbat va so‘rovnoma* metodlariga murojaat qilindi. O‘quvchilar bilan o‘tkazilgan “Mening sevimli darsim” mavzusidagi anonim so‘rovnomalar ularning darsga bo‘lgan motivatsiyasi darajasini ko‘rsatgan bo‘lsa, o‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan metodik suhbatlar didaktik o‘yinlarning o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va jamoada ishlash qobiliyatiga ta’sirini baholashga xizmat qildi. To‘plangan ma’lumotlar matematik-statistik tahlildan o‘tkazilib, olingan natijalar nazorat va tajriba guruhlari kesimida qiyoslandi.

Natijalar. Tadqiqot yakunida olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, dars jarayoniga didaktik o‘yinlarning tizimli ravishda olib kirilishi o‘quvchilarning nafaqat o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini, balki ularning darsdagi psixofiziologik holatini ham sezilarli darajada yaxshilagan. Tajriba-sinov ishlari natijasida tajriba guruhidagi o‘quvchilarning umumiy o‘zlashtirish koeffitsienti nazorat guruhiga nisbatan o‘rtacha 18% ga yuqori ekanligi matematik-statistik tahlillar orqali o‘z isbotini topdi.

Tadqiqot natijalarini quyidagi uchta asosiy yo‘nalish bo‘yicha tahlil qilish mumkin:

Birinchidan, *motivatsion ko‘rsatkichlar* bo‘yicha keskin farq kuzatildi. So‘rovnoma

natijalariga ko‘ra, tajriba guruhidagi o‘quvchilarning 94% i darslarga katta qiziqish bilan qatnashganini va yangi mavzuni o‘yin orqali o‘rganish ularda qo‘shimcha ishtiyoq uyg‘otganini bildirishgan. Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkich 62% ni tashkil etib, o‘quvchilarning bir qismi dars oxiriga kelib mavzuga bo‘lgan qiziqishini yo‘qotgani aniqlandi.

Ikkinchidan, *kognitiv faollik va tezkorlik* darajasi oshdi. Didaktik o‘yinlar, xususan, “Kim chaqqon?” o‘yini orqali o‘quvchilarda topshiriqlarni bajarish tezligi 82% ga yetdi. Bu nazorat guruhidagi o‘quvchilar ko‘rsatkichidan (55%) ancha yuqoridir. O‘yinli vaziyatlar bolani tezroq fikrlashga va xatolarni mustaqil tuzatishga undadi.

Uchinchidan, *diqqat barqarorligi* (konsentratsiya) masalasida ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. An’anaviy darslarda boshlang‘ich sinf o‘quvchisining faol diqqati o‘rtacha 15 daqiqa davom etgan bo‘lsa, tajriba guruhida didaktik o‘yinlar darsning o‘rtasida qo‘llanilishi natijasida bu muddat 28 daqiqaga uzaydi. Bu esa o‘quvchining dars davomida charchab qolmasligini ta’minladi.

Baholash mezonlari (ko‘rsatkichlar)	**Nazorat guruhi (n=25)**	**Tajriba guruhi (n=25)**	**Farq (%)**
Darsga bo‘lgan motivatsiya darajasi	62%	94%	+32%
Topshiriqlarni bajarish tezkorligi	55%	82%	+27%
Diqqatning barqarorlik vaqti	15 daqiqa	28 daqiqa	+13 daq.
Mavzuni o‘zlashtirish koeffitsienti	0.68	0.86	+18%

Tahlil va Muhokama. Tadqiqot natijasida olingan ko‘rsatkichlar shuni tasdiqlaydiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun didaktik o‘yinlar shunchaki ko‘ngilochar mashg‘ulot emas, balki bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiluvchi kuchli psixologik va pedagogik vositadir. O‘yinli vaziyat darsning qat’iy akademik qolipini yumshatib, o‘quvchi uchun psixologik qulaylik va erkinlik muhitini yaratadi. Ushbu

jarayonda o‘quvchining ichki motivatsiyasi tabiiy ravishda yuksaladi. Masalan, “Zinama-zina” o‘yinida o‘quvchi murakkab savollarga javob topishni oddiy topshiriq emas, balki o‘z oldiga qo‘yilgan “cho‘qqini zabt etish” deb qabul qiladi. Bu holat bolada muvaffaqiyatga erishish hissini uyg‘otib, har bir to‘g‘ri bosilgan qadam uning o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda keyingi murakkabroq vazifalarni bajarishga nisbatan barqaror qiziqish paydo qiladi. Shu bilan birga, didaktik o‘yinlar o‘quvchilardagi xato qilish qo‘rquvini butunlay bartaraf etishga xizmat qiladi. An’anaviy dars uslubida o‘quvchilar ko‘pincha noto‘g‘ri javob berishdan va tanbeh eshitishdan cho‘chisalar, o‘yin jarayonida xato — bu jazo emas, balki jarayonning qiziqarli bir qismi sifatida talqin etiladi. Bolalar o‘yin shartlariga ko‘ra o‘z xatolarini mustaqil ravishda tuzatishga qayta-qayta intiladilar, bu esa ularda tanqidiy fikrlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mazkur yondashuv o‘quvchining kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini ham parallel ravishda rivojlantiradi. “Mantiqiy zanjir” kabi jamoaviy o‘yinlar davomida bolalar o‘z fikrlarini aniq bayon etishga, tengdoshlarini tinglashga va umumiy maqsad yo‘lida birlashishga o‘rganadilar. O‘yin davomida bolaning nutqi boyib, lug‘at zaxirasi faollashishi dars samaradorligini yangi bosqichga olib chiqadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, didaktik o‘yinlar o‘quvchi faolligini oshirishda “oltin ko‘prik” vazifasini o‘taydi. U o‘quv materialining quruq yodlanishiga yo‘l qo‘ymay, bilimlarni kuchli emotsiyalar va amaliy harakatlar orqali uzoq muddatli xotiraga muhrlaydi. Bu esa o‘quvchining dars davomida charchab qolmasligini va o‘rganilayotgan mavzuni hayotiy tajriba sifatida qabul qilishini ta’minlaydi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinflarda didaktik o‘yinlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning eng samarali yo‘llaridan biridir. O‘yinlar darsning mazmunini boyitadi, o‘quvchilarni faollikka chorlaydi va o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini, intilishni shakllantiradi. O‘qituvchilarga dars ishlanmalarini tuzishda har bir mavzu bo‘yicha kamida bitta didaktik o‘yin elementini kiritish tavsiya etiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
2. Yo‘ldoshev J.G‘. “Zamonaviy dars”. – Toshkent: 2018.
3. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari”. – Toshkent: 2006.
4. G’afforova T. “Boshlang'ich sinflarda zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent: “Tafakkur”, 2011.

5. Azizxo‘jayeva N.N. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. – Toshkent: “Nizomiy nomidagi TDPU”, 2003.
6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar”. – Toshkent: “Iste’dod”, 2008.
7. Vigotskiy L.S. “O‘yin va uning bolaning psixologik rivojlanishidagi roli”. – Moskva: 1966
8. Davlatov K. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘yinlar orqali faollashtirish”. – Toshkent: 2015.